

TIJDSCHRIFT

VOOR

INDISCHE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE,

UITGEGEVEN DOOR HET

**BATAVIAASCH GENOOTSCHAP VAN KUNSTEN
EN WETENSCHAPPEN,**

ONDER REDACTIE

VAN

Dr. J. BRANDES,

Mr. J. H. ABENDANON

EN

P. J. F. LOUW.

DEEL XXXV.

BATAVIA.
ALBRECHT & RUSCHE.

's HAGE.
M. NIJHOFF.

1893.

TODJO, POSSO EN SAOESOE

DOOR

G. W. W. C. BARON VAN HOËVELL.

TODJO.

I. GRONDGEBIED.

Het rijk Todjo strekt zich uit langs het zuidelijkste gedeelte der bocht van Tomini, over eene kustlengte van ± 13 geographische mijlen.

Ten oosten vormt Tandjong Api de grens, terwijl westwaarts de negorij Taraoe, liggende aan het riviertje Malee, als zoodanig wordt aangemerkt. In het zuiden moet volgens zeggen de hooge bergketen van centraal-Celebes de grens zijn. Wat betreft de grenzen van af Tandjong Api en het riviertje Malee tot de hooge bergketen van centraal-Celebes, hieromtrent konden geene zuivere inlichtingen gegeven worden.

Zooveel is echter zeker, dat het westelijk gedeelte grenst aan Loeanan en het oostelijke aan het rijk Posso.

Het land is zeer bergachtig.

Langs de geheele kuststrook vindt men nederzettingen, meest van Boegineezen, die zich door huwelijken met de meer binnenlands wonende alfoeren hebben vermengd.

Eene eigenlijke negorij Todjo bestaat niet.

Waar op de zeekaart die naam staat vermeld, liggen twee negoryen: n. l. Toli-bo-i westelijk, en kampong Baharoe oostelijk.

De rivier ter plaatse is ondiep en alleen bij vloed door prauwen binnen te komen.

Ongeveer 1 $\frac{1}{2}$ paal binnenlands ligt nog het kleine gebucht Berana, zijnde de verblijfplaats der vroegere vorsten en waar hunne graven gevonden worden.

Alleen de negorijen Tali-bo-i en Bongka zijn eenigszins belangrijk; de andere vestigingen bestaan zelden uit meer dan 8 à 10 huizen, terwijl het zielental van 30 tot 100 varieert.

De alfoersche bevolking woont volgens ingewonnen berichten thans niet meer in geregelde kampongs, maar leidt een zwervend leven; daar, waar zij vruchtbare gronden vindt, bouwt men een tuinhuisje en legt ladangs aan.

Verder worden tot Todjo gerekend de Togian of Schildpadeilanden, ongeveer 3 geographische mijlen noord-oostwaarts van Tandjong Api gelegen. Deze groep bestaat uit een dertigtal grootere en kleinere eilanden. De inlanders echter beweren, dat zij zoo talrijk zijn als een kati djagong korrels bevat. De voornaamste zijn: Binang-Oenang, Togian, Masapi, Lebiti, Batoedata, Malinggi, Walea-kiki en Walea-daä.

Het geheel is een laag, heuvelachtig land, niet veel hooger dan 2 à 300 voet, waarboven slechts enkele toppen uitsteken.

Van alle eilanden zijn alleen Togian en Binang-Oenang blijvend bewoond. Laatstgenoemd eiland is bepaald van vulkanische formatie. In 't midden van het eiland is een ingestorte uitgebrande vulkaankegel, waar de inlanders zwavel verzamelen.

Het is het vruchtbaarste der eilandengroep en wordt in de laatste jaren meer en meer bebouwd.

Stroomend water vindt men op de Togian groep bijna niet; men moet zich behelpen met water uit gegraven putten.

Noch in het rijk Todjo, noch op de Togian eilanden vindt men behoorlijke wegen, alleen zeer moeilijke, haast onbegaanbare voetpaden.

Alle negorijen zijn zonder eenige orde aangelegd; de huizen staan door elkander, afgewisseld met rijstschuren van een

vierkanten vorm. De bouwtrant is Boegineesch, — hoog op palen.

Hier dient nog vermeld te worden, dat in het rijk Todjo geen versterkte kampongs worden gevonden.

II. BEVOLKINGSCIJFERS.

Terwijl men het bevolkingscijfer der Boegineezen of afstammelingen daarvan, die langs de kusten van het rijk Todjo in de verschillende gehuchten en kampongs gevestigd zijn, vrij nauwkeurig schatten kan, is het aantal alfoeren, die het binnenland bewonen slechts bij benadering op te geven.

Verschillende lieden, die jaren lang handel gedreven hadden in het rijk Todjo, gaven steeds op een vraag naar het zielental ten antwoord: ruim 90,000.

Maar de vorst naar het zielental gevraagd, zeide slechts $\pm 10,000$.

Daar nog geen Europeaan de binnenlanden van Todjo bezocht heeft, en het van algemeene bekendheid is, dat nimmer door eenigen vorst alhier eene volkstelling is gehouden, en dat zij, wanneer men naar het zielental vraagt, altijd een zeer gering aantal opgeven, zoo kan wel met zekerheid aangenomen worden, dat het aantal zielen zoo gesteld verre beneden het ware cijfer is.

De alfoeren van Todjo worden in 4 stammen verdeeld, n. l. de Ampana, Tolalajoe, Tolage en Taraoe alfoeren.

De Ampana-alfoeren bewonen het oostelijk; de Taraoe-alfoeren daarentegen het westelijk deel van Todjo, terwijl de Tolalajoe en Tolage stammen in de binnenlanden van het middengedeelte van dat rijk gevestigd zijn. Volgens opgave van den vorst van Todjo is de Tolage stam het sterkst, dan volgt Ampana, vervolgens Tolalajoe, en eindelijk Taraoe.

Al deze alfoeren zijn van een vreedzaam karakter.

Het zielental der Togian eilanden wordt geschat op ongeveer

2000 zielen. Het is een mengelmoes van Boegineezen, Gorontaleezen, Parigiërs, Todjo'ers en oorspronkelijke bevolking.

Van waar de oorspronkelijke bevolking afkomstig is, wordt verschillend opgegeven; de een zegt van Loinan, een ander van Todjo; zich zelven noemen zij To Bobongka. Ten slotte zij hier nog het volgende vermeld. De verdeeling van het rijk van Todjo in het reisrapport van den controleur A. K. DERX gemaakt en opgenomen in het Koloniaal verslag van 1879 is geheel willekeurig en berust op geen enkelen grond. Ja, zelfs zijn de namen zoo verbasterd, dat zij moeilijk zijn weer te vinden. Hij spreekt van drie landschappen n. l. Toraradja, Todjo en Wambawa. Niemand weet evenwel den eersten en den laatsten naam te huis te brengen. Ik vermoed, dat met Toraradja Taraoe, en met Wambawa Ampana bedoeld wordt. Ook de namen der kampongs in bedoeld rapport voorkomende, zijn eveneens verminkt. Zoo noemt genoemde controleur Tjempo voor Tjempa, Bongko voor Bongka, Matoengi voor Moetangi, enz.

III. MIDDELEN VAN BESTAAN.

Het voornaamste middel van bestaan van de bewoners van Todjo is de inzameling van gomkopal, welke in de laatste jaren zeer is toegenomen, nadat de aandacht van den handel op den rijkdom van deze streken aan dat boschproduct gevestigd werd. In 1887 bedroeg de uitvoer 3000, terwijl in 1888 3800 pikols werd verkregen.

Evenwel is het product niet van zoo superieure kwaliteit als dat van Tapajatoe en Tagoeat (Gorontalo) en staat het dan ook lager genoteerd, hoewel het in 1887 nog tegen f 18, in 1888 daarentegen, bij de zoo gedrukte marktprijzen, slechts tegen f 12 per pikol koopers vond.

Verder wordt te Bongka was ingezameld tot eene hoeveelheid van \pm 100 pikols 's jaars, die evenwel zeer on-

zuiver is en daarom slechts eene waarde heeft van f 45 per pikol. ¹⁾ Van eigenlijke bijenteelt is geen sprake; de insecten nestelen in hooge boomen. Als de zwerm het nest verlaten heeft, of door rook verjaagd is, wordt het nest afgenomen, de raten uitgekookt en alzoo onzuivere was verkregen ¹⁾. Ook de honig wordt ingezameld.

De tabak van Bongka is door de geheele Tomini-bocht bekend en van vrij goede kwaliteit, hoewel ze door de primitieve bereiding slechts voor de inlandsche markt geschikt is.

In de nabijheid van de negorij Rato wordt veel rotan gevonden, doch nog weinig ingezameld. Zij is van minder goede kwaliteit.

De vijf riviertjes, die bij Rato in zee vallen, bevatten stofgoud, doch niet in groote hoeveelheid. ²⁾

De vrouwen weven zeer lange sarongs, waartoe Europeesch rood en blauw garen gebezigd wordt, en vervaardigen mede foeja.

Deze laatste stof, geklopte boomschors, die in groote lappen gemaakt wordt, ziet er uit als Chineesch papier, doch is veel sterker en bijna niet te scheuren. Vroeger werd ze veel door handelaren opgekocht en naar Java uitgevoerd om bij het koperen van schepen gebezigd te worden. Foeja maakt de voornaamste kleeding der Alfoeren van de Tomini bocht uit. Later bij de behandeling van het rijkje Poso zal de wijze van bewerking uitvoerig worden besproken.

De landbouw stond in vroegere jaren in Todjo hooger in aanzien dan tegenwoordig, en sedert de inzameling van boschproducten is toegenomen, wordt ook in het rijk van Todjo de landbouw eenigszins verwaarloosd, evenals zulks te Gorontalo het geval is.

Was er in 1882 en 1883 nog uitvoer van rijst, thans

¹⁾ Eer het voor verzending naar Java geschikt is, moet het geheel worden ongesmolten.

²⁾ Van de goudwasscherij wordt dan ook nog weinig werk gemaakt.

moet er van uit de rijkjes Posso en Saoesoe rijst ingevoerd worden. ¹⁾

Van den aanplant van djagong daarentegen wordt nog veel werk gemaakt.

Uitgestrekte klapperaanplantingen zijn langs de stranden te vinden en de bereiding van kopra geeft aan vele handen werk.

Zout wordt langs het strand overal aangemaakt, doch niet in zoo groote mate als zulks te Saoesoe, Tambarana en Mopané het geval is.

De veestapel bepaalt zich voornamelijk tot schapen (vetstaarten) en geiten, die er zeer talrijk zijn. Karbouwen en paarden zijn er maar schaars te vinden.

Van de vischvangst wordt weinig werk gemaakt van wege de diepte der zee langs de kusten.

Bij den handel worden, evenals overal elders in de Tomini bocht, de artikelen tegen elkander ingeruild en alleen het eventueele verschil in waarde in geld vereffend.

Nederlandsche standpenningen en Spaansche matten zijn zeer gewild, koperen of zilveren pasmunt is evenwel niet gangbaar.

Voor pasmunt wordt nog veel gebruik gemaakt van oud-Hollandsche dubbeltjes of dubbele stuivers dragende de stempels van West Frisiae 1727, 1767, 1791, Zeelandia 1745, Gelria 1786 en Trajectum 1786.

¹⁾ Toch bieden de zacht glooiende hellingen, vooral in het meer westelijke gedeelte, gelegenheid te over aan voor het planten van verschillende gewassen en nooden als het ware tot bebouwen uit. In dit opzicht is Todjo beter bedeeld dan bijv. het naburige Parigi en Mooeton, waar de hellingen der bergen veel steiler en dus moeilijker te bebouwen zijn. Al mocht dan ook de tegenwoordige bron van inkomsten (het inzamelen van boschproducten), als de vindplaatsen zijn nitgeput, weder opdroogen, ook dan nog heeft Todjo eene toekomst en zal de bevolking door zich weder geheel aan den landbouw te wijden, een voldoende middel van bestaan kunnen vinden. Zeker is het dat thans door den handel in boschproducten een zeker waas van welvaart, is het dan ook eene tijdelijke, over het rijkje Todjo ligt verspreid. De landbouw wordt zeer primitief beoefend, en ploeg en egze zijn onbekend. De rijst wordt alleen op drooge velden verbouwd en sawahcultuur wordt nergens gedreven.

Als kopergeld doen dienst oude koperen haantjes-duiten, even groot als de oude dubbeljes, met opschrift in Arabische karakters: tanah Malajoe en Engelsche duiten met opschrift: Island of Sumatra 1804. De koers is gewoonlijk 900 stuks op den rijksdaalder. ¹⁾)

Van eigenlijke marktplaatsen of pasars is nergens eenig spoor te vinden.

De middelen van bestaan der bewoners van Togian zijn voornaamlijk gelegen in de visch-, tripang-, en schildpadvangst, waaraan de zee rijk is. Ook verzamelt men de zoogenaamde flora-schelpen, een slechte soort kleine parelschelpen.

Rijst en miloe worden niet of zeer schaars op Togian verbouwd.

Sagoe is hier het hoofdvoedsel en dichte sagoebossen bedekken dan ook de moerassige stranden, afgewisseld door rhizophoreën.

Het voornaamste handelsartikel, zoowel van Togian als Binang-Oenang is kopra, die van zeer goede kwaliteit is.

De productie neemt jaarlijks toe. Thans wordt er jaarlijks ongeveer 400 pikols nitgevoerd. Het eiland Walea levert jaarlijks \pm 50 pikols was.

Op Binang-Oenang worden maléo eieren ingezameld.

IV. INRICHTING VAN HET BESTUUR.

Gerust kan gezegd worden, dat de tegenwoordige vorst van Todjo, Larioe genaamd, die den titel van Makolé voert, daar alle gezag in handen heeft.

Hoewel zijn geslacht van Boegineeschen oorsprong is en hij dus eenigszins als usurpator is te beschouwen ²⁾), heeft

¹⁾ Met een denkbeeldige munt, de reaal, gelijkstaande met twee gulden koper, wordt ook gerekend. Wel het voornaamste ruilmiddel is evenwel ongebleekt katoen, per stuk of per vadem berekend.

²⁾ Volgens de legende zouden reeds zes geslachten van den tegenwoordigen vorst in Todjo geregeerd hebben. De eerste, wiens naam evenwel verloren is

zijne familie in den loop der tijden meer en meer invloed gekregen, zoowel op de nederzettingen aan de stranden als op de alfoersche stammen in het binnenland. Hij maakt van dezen invloed een verstandig gebruik en tracht door den handel te bevorderen zijn rijk in welvaart te doen toenemen. Jammer maar, dat hij ook, alhoewel nog matig, van opuim gebruik maakt.

De waardigheid is erfelijk in zijn geslacht en bij het overlijden van den makolé beraadslagen de familieleden over de aanstelling van een nieuwen titularis.

In den regel echter wordt reeds bij het leven van den vorst de aanstaande opvolger aangewezen. Thans was als zoodanig gedesigneerd een jongere halfbroeder van den vorst, doch, daar deze onlangs krankzinnig is geworden, werd weder naar een ander uitgezien.

Aan enkele familieleden heeft de makolé een gedeelte van zijne macht gedelegeerd. Zoo voert zijn jongere broeder, Sambaloré geheeten (aan een oog blind), met den titel van kapitan, in zijn naam gezag te Bongka, doch is geheel en al aan den makolé ondergeschikt.

Aan een anderen broeder is de geestelijke betrekking van kalim opgedragen.

Te Taliboi, de residentie van den vorst, waar uit den aard der zaak de meeste handelaren komen, heeft hij een shabandar aangesteld, Logogo genaamd, die geheel en al door den vorst uit zijn inkomsten bezoldigd wordt en die de belangen van den handel behartigen moet en voor de inning der uitvoerrechten zorgt.

In vroegere jaren was er een poenggawa (zoo veel als legerhoofd), die te Podi verblijf hield, doch na den dood van den laatsten titularis is deze betrekking onvervuld gebleven.

gegaan, kwam rechtstreeks van Boni en zou een tweelingsbroeder geweest zijn van den toen aldaar regeerenden vorst en, omdat hij een horrelvoet had, van de regering van Boni uitgesloten zijnde, herwaarts zijn gekomen. Van dezen stammen in rechte linie af Djoepandau, Lassera, Latonde, en Radjatodjo (die reeds als kind dezen titel droeg en onder geen anderen naam bekend is.) Deze laatste was de oom van den tegenwoordigen titularis Larice.

De voortdurende rust, die het land geniet, en de vrede, waarin de vorst van Todjo, zoowel met zijn naburen als met zijn eigen altoersche bevolking, leeft, doen de behoefte aan een legeraanvoerder dan ook niet gevoelen. Bij uitzondering zijn de negorijen van Todjo ook niet versterkt, terwijl dit overal elders in de Tomini bocht gebruikelijk en noodzakelijk is.

Eene andere betrekking in het rijk Todjo is die van andé goeroe, zooveel als zendeling van den vorst, en voornamelijk door hem gebezigd om de verschuldigde belasting te innen. Ook deze betrekking is tegenwoordig vacant.

Voor het overige zijn er geen machthebbenden in Todjo, behalve de zoogenaamde tomatowa, thans zekere Lamama, waaronder verstaan wordt de oudste levende afstammeling van den oudsten bewoner der negorij Taliboi, die in grens- en grondkwesties moet worden gehoord en dus als de eigenlijke toewan-tanah te beschouwen is. Deze waardigheid is erfelijk, ook in de vrouwelijke linie. Gezag oefent de tomatowa niet uit.

De altoersche stammen hebben hunne eigene stam- of liever familiehoofden, die door den makolé worden aangesteld en geheel aan hem ondergeschikt zijn.

Onder deze hoofden is er in iederen stam één, die over de anderen een zekere suprematie uitoefent.

Zoo woont het voornaamste hoofd van den stam Ampana te Ligisi (eene plaats diep in het gebergte achter Bongka gelegen) en voert den titel van Bonto.

Het eerste hoofd van den stam Tolagé is eene vrouw met den titel van Makolé véa (koningin), Palitei genaamd; zij woont in kampong Baharoe.

Onder de Tolalajoe altoeren is zekere Basoë het voornaamste hoofd, die te Pantjoema verblijf houdt.

Van den stam Taraoe is het voornaamste hoofd te Mowomba gevestigd, eene plaats zuidwaarts van Toejawa in het binnenland gelegen.

Al deze altoersche hoofden evenwel zijn mede aan den

makolé van Todjo ondergeschikt en beschouwen hem geheel en al als hun opperheer.

De inkomsten van den vorst bestaan vooreerst uit een kati rijst 's jaars van ieder huisgezin. Deze belasting wordt zoowel door de strandbewoners als door de altoeren opgebracht. Verder geniet hij f 1 van iederen pikol gomkopal, die door de handelaren wordt uitgevoerd en f 0,25 per pikol van hetgeen wordt ingezameld.

De eerste belasting, die als een uitvoerrecht te beschouwen is, wordt door de vreemde handelaren betaald, terwijl de f 0,25 door de inzamelaars van boschproducten wordt opgebracht.

Terwijl de shabandar en de andégoeroe door den vorst persoonlijk worden bezoldigd, heeft de kapitan van Bongka het recht, om na een goed geslaagden rijstogst, zooveel rijst als hij voor eigen gebruik behoeft, tegen de helft van den prijs van de bevolking tegen ruilgoederen in te koopen. Vroeger had de makolé ook dat recht, doch hij heeft het later geconverteerd in de bovenomschreven heffing van ieder huizezin.

Verder laten de hoofden hunne tuinen door hunne onderhoorigen bewerken en ontvangen zij kleine geschenken als huldeblijken bij huwelijken hunner familieleden.

Een ieder is verplicht bij feesten, door den vorst bij gelegenheid van een huwelijk, begrafenis, besnijdenis etc. te geven, iets bij te dragen, hetzij spijzen, brandhout, olie, of ook wel een geschenk van 1 reaal (\pm f 2) in geld, doch niemand mag met ledige handen komen.

De Togian eilanden, die geheel en al als eene onderhoorigheid van Todjo te beschouwen zijn, verkeerden dan ook in eene geheel afhankelijke positie.

Over de Boegineesche bevolking dier eilanden is echter een door den Resident aangesteld hoofd, die in de voornaamste kampong Lampa op het eiland Togian verblijft houdt.

Van oudsher ontvangt hij bevelen rechtstreeks van Gorontalo en neemt dus tegenover den makolé van Todjo een eenigszins onathankelijke positie in.

De tegenwoordige titularis heet La Paçela en werd na den dood van zijnen vader Madoeloenga, alias Oewa Gaoe, alias Latake, als zoodanig aangesteld. Hij geniet geen inkomsten.

Over de eigenlijke inheemsche bevolking van Togian voert een radja het bestuur. Deze wordt door den vorst van Todjo aangesteld, hoewel de waardigheid in het geslacht erfelijk is. Thans is als zoodanig door den vorst van Todjo aange-
wezen zekere Zakaria, de zoon van de eenige jaren geleden overleden vorstin, Sirihboea genaamd.

Als eenige inkomsten heeft hij recht op een aantal van 44 pakken (bantjoe, de bantjoe gerekend op \pm 20 kati's) sagoemeel 's jaars, door de gezamenlijke bevolking op te brengen.

Aan den makolé van Todjo worden mede 44 bantjoe's sagoemeel als schatting opgebracht.

De radja van Togian wordt in zijn bestuur bijgestaan door twee personen, die den wijschen titel van djoegoegoe of rijksbestierder voeren, doch niet veel meer dan kampong-
hoofden zijn, die over twee onbeduidende kampongs Loja en Malajoe, niet ver van Lampa gelegen, ieder uit 4 huizen bestaande, gezag voeren.

Bijzondere inkomsten hebben deze hoofden niet en vinden ook al in sagoekloppen, in de visch- en tripangvangst een sober middel van bestaan.

V. INRICHTING VAN HET RECHTSWEZEN.

Aan de verschillende stam- of familiehoofden der altoeren, die de binnenlanden van Todjo bewonen, is de regeling hunner inwendige belangen en de beslissing in rechtszaken overgelaten.

De makolé van Todjo wordt evenwel in gewichtige kwesties als opperrechter ingeroepen en zijne uitspraak is dan beslissend. Ditzelfde geldt voor zaken, die op de Togianeilanden mochten voorkomen.

Wat de Mohammedaansche bevolking aan de stranden van het rijk van Todjo betreft, geldt het volgende:

In alle zaken, die den godsdienst raken, als huwelijk en echtscheiding, doet eene geestelijke rechtbank, bestaande uit den imam en kalim, uitspraak.

Bij kwestieën over de verdeeling van erfenissen worden aan de geestelijkheid nog twee personen, de andégoeroe en de shabandar, toegevoegd, die namens den vorst zitting hebben.

Voor de uitspraken in erfeniskwestien wordt 5 % van het zuiver bedrag van den boedel door de erfgenamen opgebracht en onder de rechters verdeeld.

Overigens worden in civiele kwestieën geen proceskosten betaald. Het recht is dus niet duur en voor ieder gemakkelijk te bekomen.

Dat bij de afdoening van grens- of grondgebiedkwestieën de tomatowa steeds moet worden gehoord, is boven reeds vermeld.

In alle andere zaken is de makolè de opperste en de eenige rechter, hoewel hij, als het zaken van Bongka betreft, aan zijn jongeren broeder, den kapitan aldaar, de beslissing overlaat, behoudens hooger beroep op hem.

Bij de strandbevolking is algemeen de Mohammedaansche eed op den Qoran in gebruik, terwijl de alfoeren nog hun toevlucht nemen tot godsoordeelen of tot vervloekingseeden.

Het voornaamste ordalium, bij de alfoeren van Todjo gebruikelijk, is het in den grond steken van aangepunte stokken.

De partij, die den stok het diepst in den grond doet door dringen, wordt in het gelijk gesteld.

Als vervloekingseed verbrijzelen zij een kippenei onder het inroepen van allerlei rampen en onheilen, bijaldien zij valsch zweren.

Bij ontdekking van overspel en flagrant délit heeft de beledigde partij het recht, zoowel zijne vrouw als den overspeler met den dood te straffen. Weten de schuldigen evenwel te ontkomen, en in het huis van den vorst te vluchten, dan wordt deze plaats als een asyllum beschouwd

De zaak wordt dan verder met boete afgedaan, die 2×88 realen bedraagt, door ieder der schuldigen voor de helft te

betalen ten voordeele van den beleedigden echtgenoot. Kunnen zij de boete niet betalen, dan betaalt de vorst voor hen, doch in dat geval vervallen zij tot den slavenstand.

Bij moord geldt het jus talionis, doch ook in dit geval kan de schuldige vluchten in het huis van den vorst en wordt de zaak met eene boete van 88 realen ten voordeele der familie van den of de vermoorde afgedaan.

Verwonding wordt, zoo er de dood op volgt, als moord gestraft, anders wordt eene boete opgelegd van 5 zaken (lima perkara) zooals het heet; b. v. een stuk wit goed, een karbouw, een hoofddoek, een sarong en een koperen schenkblad.

Deze voorwerpen zijn van meer of mindere waarde al naar mate van de graviteit der verwonding, doch altijd moeten er 5 stuks zijn.

Bij diefstal moet tweemaal de waarde van het gestolene vergoed worden, zooals ook elders bij Indische volken gebruikelijk is.

Beledigingen en het toevoegen van scheldwoorden worden gestraft met eene boete van 4 realen ten voordeele van de beleedigde partij.

Hoogst zelden wordt de doodstraf in het rijk van Todjo ten uitvoer gelegd en zij wordt bijna altijd in boete geconverteerd. Verminkende straffen zijn onbekend.

Hoewel dus zelden in Todjo het recht in al zijn zwaarte wordt toegepast, bestaat er evenwel in één geval geen pardon n. l. wanneer iemand beschuldigd wordt van tooverij ¹⁾.

Zoo iemand, die met de booze geesten in connectie staat, en dikwijls, om zich op iemand te wreken, zijn toevlucht neemt tot vergif, is dan ook een gevaarlijk element.

Een dergelijke heks, hier ponggo genaamd, wordt aan een proef onderworpen, die ons de heksenprocessen der middel-eeuwen voor den geest roept.

Zij of hij moet n. l. de hand doopen in kokende damar, en wordt slechts van de verdenking vrijgesproken, als de

¹⁾ Zooals zulks bijna overal in het oostelijk deel van den Archipel het geval is, is de beschuldiging van soeanggi te zijn de zwaarste, die iemand treffen kan;

hand ongeschonden weder te voorschijn komt. Is zulks het geval niet, dan wordt de heks zonder genade onmiddellijk met stokken doodgeslagen of ook wel in zee verdronken.

VI. HISTORISCH OVERZICHT.

Historische berichten omtrent het rijk Todjo zijn zeer schaarsch, eensdeels, omdat de gouvernementearchieven daaromtrent weinig licht verspreiden, anderdeels omdat ook bij de bevolking zelve zoo goed als niets omtrent de geschiedenis dezer streken bekend is. Zeker behooren dan ook de verschillende rijkjes aan de bocht van Tomini gelegen tot de minst bekende gedeelten van Nederlandsch-Indië.

De geschiedschrijver VALENTIJN, de Resident JANSEN en de vroegere Assistent-Resident van Gorontalo RIEDEL, hebben allen getracht een historisch overzicht te geven der landen gelegen aan de Tomini-baai, waarin de rijken Gorontalo en Limbotto een hoofdrol innemen, doch geen hunner gelukte het een samenhangend geheel samen te stellen.

Volgens de Gorontalosche kronieken vertrok in het begin der 14^e eeuw de oppervorst van Gorontalo, Ilahoedoe genaamd, met een aantal volgelingen en krijgslieden naar de Tominilanden, om die ten onder te brengen, hetgeen hem gelukte.

Zijn kleinzoon Walango tuchtigde de landen Tomini, Ampibaboe en Parigi, omdat de bevolking in de betaling van schatting achterlijk bleef.

Tijdens dit voorviel ging zijne echtgenoot Molie buiten zijne voorkennis de landen van af Boalemo tot Saoesoe beoorlogen en ten onder brengen.

Toen de beide echtgenooten elkander te Saoesoe ontmoetten, werd er besloten, dat de landen van af Saoesoe tot Pogoeiama aan Gorontalo en van Saoesoe tot Bongka alsmede de Toegeaneilanden aan Limbotto zouden behooren. Volgens deze overeenkomst werd het tegenwoordige rijk Todjo gebracht

onder de suprematie van Limbotto. Saoesoe merkte men als onzijdig gebied aan.

Onder de opvolgers van Wolango en Molie wordt niets meer van de veroverde landen vermeld en daar de rijken Gorontalo en Limbotto herhaaldelijk met elkander in oorlog waren, komt het mij voor, dat die veroverde landen weder hunne onafhankelijkheid erlangden, welke echter door Limbotto en Gorontalo niet erkend werd.

Omstreeks het jaar 1450 zond de vorst van Gorontalo een gezantschap naar Ternate, om een verbond met dien vorst te sluiten. Wat er tot stand kwam, ben ik niet te weten kunnen komen.

Eenige jaren later zond de vorst van Limbotto zijn zoon Ditoebia naar Ternate met geschenken, om hulp te erlangen tegen Gorontalo.

Na aankomst der Ternatanen werden de Gorontaleezen verslagen.

In 1647 werden Limbotto en Gorontalo door de Ternatanen met behulp der vereenigde Oost-Indische Compagnie geslagen en onderworpen.

Hier wordt het eerst van onderwerping gesproken. Of nu de landen in de Tomini-baai gelegen nog onderworpen waren aan het gezag van Gorontalo en Limbotto moet betwijfeld worden, zooals later zal blijken.

Toen Ternate in 1667 de souvereiniteit der Compagnie erkende, was zijn invloed in de bocht reeds afnemende en waren de Makasaren daar heer en meester, totdat SPEELMAN hun macht fnuikte en bij het Bangaaische tractaat het bezit der landen aan de bocht van Tomini gelegen weder aan Ternate verzekerde.

De heer RIEDEL schrijft (zie Tijdschrift Bataviaasch Genootschap, Deel XIX, zevende serie, deel I, afdeeling 2.)

„Na de regeling van de politieke verhouding tusschen Gorontalo en Limbotto en de vereenigde Oost-Indische Compagnie, onderwierp de Gouverneur en Directeur der Molukko's R. PADTBRUGGE in 1678 de landschappen: Tomini, Ti-

nombo, Ampibaboe, Parigi, Posso en Todjo en verklaarde deze landen rechtstreeks aan genoemde Compagnie ondergeschikt. Op welke wijze de onderwerping van het landschap Todjo, welke plaats door genoemden Gouverneur in het geheel niet werd aangedaan, tot stand is gekomen, heeft men niet kunnen nagaan.

„In 1730 beklagden de vorsten van Limbotto en Gorontalo zich, dat de Mandharezen de baas speelden in de Tomini bocht, doch de Vereenigde Oost-Indische Compagnie wilde zich niet in die zaken mengen.

„In het jaar 1765 sloot de Vereenigde Oost-Indische Compagnie met den vorst van Limbotto een contract, waarin voorkomt dat:

„de bergvolken van Togian tot Saoesoe onder Limbotto en van Saoesoe tot Tamalatta onder Gorontalo's gehoorzaamheid zonden blijven, doch de negorij Saoesoe aan geen hunner behooren”.

Volgens dit contract behoorden Todjo, Togian en Posso weder onder de suprematie van Limbotto.

Den 9^{en} Januari 1828 werd weder een nieuw contract gesloten met Limbotto.

In artikel 5 daarvan komt voor:

„Het gezag van de radja's van Limbotto zal zich alleenlijk uitstrekken over de naturelle onderdanen van het Limbottosche rijk”.

Todjo, de Togian eilanden en Posso herkregen dus hunne onafhankelijkheid.

Boni liet zich al meer en meer gelden in het rijk van Todjo.

In het begin der 18^e eeuw zond de vorst van Boni aan Todjo een opperhoofd van vorstelijken bloede, van wien nu nog de regeerende vorst van Todjo afstamt.

Ook bleef Todjo cijsbaar aan Boni en jaarlijks zond laatstgenoemd rijk zijn shabandar daarheen om schatting te innen, hetgeen dikwijls tot bloedigen strijd aanleiding gaf, het laatst in 1847, toen zekere Daeng Timommang zich als

schattengaarder aldaar door zijne geweldenarijen berucht maakte. Dit trok de aandacht van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, dat na het overlijden van de Vereenigde Oost-Indische Compagnie hare erfenis had aanvaard, en gaf aanleiding tot eene scherpe briefwisseling met het rijk van Boni, evenwel zonder afdoend resultaat, want in 1852 maakte dit rijk wederom aanspraak op Todjo, en werd deze vermeende aanspraak mede een der redenen van den met Boni gevoerden krijg.

Nadat Boni overwonnen was, werd bij artikel 5 van het op 5 Februari 1890 gesloten contract bepaald, dat de leenvorst en de hadat voor zich en hunne opvolgers ten eeuwigden dage afzagen van alle vermeende rechten op landen buiten de kusten van het rijk in de golt van Boni.

Bij speciale publicatie van 23 Juli 1860 werd dit artikel door den toenmaligen resident van Menado C. BOSSCHER nader in de bocht van Tomini bekend gemaakt en alle vorsten en volkeren aldaar gelast voortaan alle aanmatiging van gezag van de zijde van het rijk van Boni met kracht tegen te gaan.

Niettegenstaande dit, wilde Todjo zich niet van Boni losrukken, zelfs in 1878 verklaarde de poenggawa van Todjo bij het bezoek van den controleur DERX (vide het Koloniaal verslag van 1879) dat Todjo nog tot Boni behoorde, ofschoon hij bekende, dat sedert jaren door dit rijk geen schatting meer was geeischt. Eerst in de laatste jaren is dit anders geworden, is de band met Boni geheel verbroken en voert Todjo een zelfstandig bestaan.

POSSO.

I. GRONDGEBIED EN GEOGRAPHISCHE BESCHRIJVING.

Onder het rijkje of liever het landschap Posso wordt verstaan de strook gronds, die zich uitstrekt langs den oostelijken oever der Posso-rivier en het noordoostelijke gedeelte van het meer van dien naam. Maakt dus westwaarts genoemde rivier de grens uit. oostwaarts wordt het landschap bepaald door het riviertje Malee, dat het van Todjo scheidt. In het zuiden wordt Posso, behalve door het meer, begrensd door de bergvolken, die 't rijk Loewoe bewonen.

Aan het strand zijn maar zeer weinig kampongs gelegen; men vindt daar slechts enkele gehuchten voor de zoutbereiding, als van oost naar west Tongko, Tonipa en Naboente. Alle vestigingen liggen meer landwaarts in, of de rivier op en aan het meer. De geheele streek wordt door alfoeren van den stam Tolage bewoond, terwijl westwaarts van de rivier en van het meer, zich andere oorlogzuchtige stammen als Tobada, Tonapo, Tokolabi en Tofebatoe ophouden.

Hoewel 'al deze stammen in zeden en gewonten veel overeenkomst met elkander hebben, zoo zelfs, dat tot dezelfde verwantschap en afstamming moet worden besloten, munt de stam Tolage boven allen uit door zijn vreedzaam en rustig karakter, doch dit is tevens een der redenen waarom de Tolage alifocroe zooveel van de andere meer krijgsvolke stammen te lijden hebben, die hen steeds uitkiezen als een gemakkelijk doel voor hunne snel- en rooftochten. De Gouverneur R. PADTBRUGGE vermeldde in zijne memorie van overgave aan den heer LOBBS in 1682 reeds „dat de Alfoeren

van Posso in aard, inborst en vele gewoonten niet ongelijk waren aan de Menadosche bergboeren (A'toeren)".

De rivier van Posso, die de uitwatering is van het groote meer van dien naam, is ongetwijfeld de belangrijkste van de geheele Tomini-bocht. Zij loopt, afgescheiden van hare tallooze bochten en kronkelingen, in eene richting van zuid naar noord, met slechts eene geringe buiging naar het noordoosten. Zij heeft een lengte van ± 17 geographische mijlen bij eene breedte aan de monding van ± 90 meter, doch die hoogerop gelijkmatig tot ± 50 meter afneemt. De diepte bedraagt van 3 tot 7 vadem. Ze zou dus zelfs voor kleine stoomers van geringen diepgang te bevaren zijn, ware aan de monding geen groote zandbank gelegen, die het opvaren belet. N. O. van deze bank kan in 30 vadem geankerd worden.

Hoewel een massa kleine spruitjes zich zoowel op den linker- als op den rechteroever in de rivier ontlasten, is de eenige zijrivier van eenige beteekenis de Tomasa-rivier, die bij hare samenvloeiing met de Posso-rivier eene breedte van 40 meter heeft en voor kleine blotto's tot op een 15 palen stroomopwaarts bevaarbaar is. Het meer van Posso, waaruit de rivier van dien naam gevoed wordt, heeft eene oppervlakte van zeker 12 \square geographische mijlen bij eene eenigszins driehoekige gedaante. Het is ongetwijfeld een kratermeer en ligt zeker 1000 voet boven de oppervlakte der zee, zoodat in de uitwatering ervan, de rivier van Posso, een snelle stroom gaat. Het opvaren der rivier wordt hierdoor zeer bemoeielijkt en is slechts mogelijk met zeer kleine blotto's (uitgeholde boomstammen), die zeer lang, $6\frac{1}{2}$ meter, doch slechts 40 centimeter breed zijn, zoodat een man er niet dan met moeite in zitten kan. Door mij werd beproefd met eene kleine vlet op te roeien, doch niettegenstaande ik 8 man op de korte riemen had, moest ik den tocht na 8 uur roeiens opgeven, daar het onmogelijk was verder tegen den sterken stroom op te werken. Voor zeer kleine blotto's blijft de

rivier bevaarbaar tot Tomasa, wat men na 1 $\frac{1}{2}$ dag roeien bereiken kan.

Hoogerop is de rivier eene aaneenschakeling van kleine watervallen, en begint de bedding ook sterker te klimmen.

Ongeveer 100 meter van de monding der rivier ligt de kampong Tabongan met de daarachter op een steilen heuvel gelegen, goed versterkte kampong Saiwose. Van af dit punt kan men de rivier een dag opvaren zonder eenig spoor van menschelijk wezen meer te zien. Niets dan ondoordringbaar urwald op beide oevers tot men bij de kampong Lebano ¹⁾ komt. Van hieruit evenwel treft men in oost- en zuidoostelijke richting loopende verscheidene dichtbevolkte kampongs aan. Het geheele terrein is zeer geaccidenteerd, doch afgewisseld met hoogvlakten.

Het noordelijkste gedeelte, bepaald van tertiaire formatie, onderscheidt zich door zeer scherpe toppen van kalksteen. Zuidelijker in den omtrek van het meer zijn de heuvels meer afgerond en schijnen zij van andere formatie te zijn. IJzererts, voornamelijk ijzerglans en bruinijzersteen, wordt daar veel aangetroffen. Ook steenkolen moeten langs de rivier voorkomen, tenminste ik vond aan den benedenstroom brokken steenkool, die wel is waar verweerd en als rolsteen waren afgeslepen, doch die met zekerheid de aanwezigheid van deze brandstof aanduiden.

De kampongs zijn allen op de steilste heuvels gelegen, vijf à zes honderd voet boven het omliggende terrein en in den regel omzet met dichte bamboestruiken, waarbinnen nog een sterke houten palisadeering wordt aangetroffen. Op eenigen afstand gelijken zij volkomen op groote kraaienesten. Voor den altoer bestaan evenwel geen terreinhindernissen en hij beweegt zich met het grootste gemak langs de moeielijkste bergpaden over allerlei chicanes heen, die voor een Europeaan niet te passeeren zouden zijn.

Eene opsomming der verschillende kampongs, voor zoo-

¹⁾ Niet te verwarren met het landschap Lebano, gelegen op den westelijken oever der Posso-rivier, dat tot den stam Tonano behoort

verre die tot dusverre bekend zijn, zal gegeven worden onder IV.

II. BEVOLKINGSCIJFER EN ETHNOGRAPHISCHE BIJZONDERHEDEN.

Het landschap Posso is sterk bevolkt. Hoewel de mededeeling van den heer PADTBRUGGE: „en zoude 't land zoo volkrijk wezen dat tot vele plaatsen zelfs brandhoutgebrek zoude zijn, zoodat ze drooge mest tot hunne brand moeten gebruiken”, overdreven mag heeten, zoo is het evenwel een feit, dat Posso een dichte bevolking heeft.

Zooals onder hoofdstuk IV blijken kan, zijn reeds een vijftigtal kampongs met name bekend en mag men veilig aannemen dat er nog een gedeelte vergeten of verzwegen is. Iedere kampong kan gemiddeld op minstens 400 zielen geschat worden, wat reeds 20,000 zielen geeft, zoodat men den stam Tolage zonder overdrijving op 25 à 30,000 zielen stellen kan.

De heer RIEDEL schat in zijne hieronder genoemde verhandeling het zielental der 21 stammen der Topantoenoeaso of hondeneters, waarvan de stam Tolage, die Posso bewoont, er één is op ruim 100,000 zielen. Neemt men evenwel in aanmerking, dat de Tolagiers het talrijkst zijn, dan mag men toch voor dezen stam alleen niet meer dan 25 à 30,000 zielen stellen.

Het komt mij bij de groote onbekendheid die, nog omtrent dezen volkstam bestaat, niet ondienstig voor (hoewel zulks niet rechtstreeks wordt verlangd) onder deze rubriek iets aan te teekenen omtrent zeden en gewoonten der bevolking, hetgeen misschien strekken kan tot aanvulling en deels ook ter bevestiging van hetgeen door den heer RIEDEL werd medegedeeld in de eerste aflevering deel XXXV, van het tijdschrift van het koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië.

De huizen binnen de kampongs zijn zeer primitief op palen

gebonwd en staan zonder eenige orde door elkander, afgewisseld door rijtschuren van een vierkanten vorm. Soms treft men wel 80 à 100 personen in eene woning aan; de grootste kampongs tellen evenwel nooit meer dan hoogstens 10 à 12 huizen, in den regel echter minder. De grootste onzindelijkheid heerscht onder de huizen, wijl alle faecale stoffen door den vloer, die uit gespleten bamboe of niboeng bestaat, naar beneden vallen en daar blijven tot ze door honden en varkens, die er in groote menigte gevonden worden, worden verteerd, welke dieren door hun drekstoffen de onreinheid nog vermeerderen.

In het midden van iedere voorname negorij is het raad-huis of de lobo, waaraan wat meer zorg besteed wordt. Het is van zwaar hout gebouwd en versierd met allerlei snijwerk dieren als krokodillen, varkens, honden,¹⁾ enz. voorstellende. Verschillende groote trommen zijn er opgehangen, waarop geslagen wordt, als er gevaar dreigt en bijv. een naderende vijand de aanwezigheid van alle weerbare mannen noodzakelijk maakt.

In den middelsten vloerbalk is eene uitholling waarin na een genomen besluit onder oorverdoovend geschreeuw met een stuk hout wordt gestampt en waardoor de beslissing onherroepelijk is vastgesteld.

De schedels en scalpen der verslagen vijanden worden mede in de lobo opgehangen. Van gewone lieden, die in den oorlog gedood worden, wordt allen de scalp bewaard, van aanvoerders echter de geheele schedel, na met kalk besmeerd en in de zon gedroogd te zijn. Bij feestelijke gelegenheden of bij het drinken van eeden, wordt ook sagoeweer uit deze schedels gedronken.

In 't laatste geval worden de geesten of angga's der verslagen vijanden als booze geesten aangeroepen om den meened te straffen.

De scalpen worden in den regel aan de klewangs vastgehecht.

¹⁾ Waarschijnlijk de totem's van den stam.

De voornaamste aanleiding tot het snellen van koppen is de dood van den een of anderen kaboesena. Aan de bevriende stammen worden dan witte hoofdoeken (het teeken van rouw) gezonden en daarmee de verplichting opgelegd een of meer koppen voor de begrafenis te leveren.

De scalpen worden dan aan de doodkist van den overledene bevestigd.

Behalve dat de lobo voor nachtverblijf van vreemdelingen dient, worden hier de jaarlijksche groote festiviteiten, na afloop van den oogst, gevierd.

Hun godsdienst bestaat uit animisme met pantheisme gemengd. 't Mohammedanisme heeft onder hen nog geen wortel geschoten. De beschermgod van den stam wordt vereerd onder den naam van Lamoā. Van Lamoā worden evenwel geen beelden vervaardigd, hij huist in boomen of groote steenen en wordt bij eedsaflegging aangeropen, bij ziekten en verder daar, waar 't er om te doen is door zijn hulp de booze geesten te verjagen. Andere goede geesten zijn de zielen, *angga*, der atgestorvenen; booze geesten daarentegen, die den mensch kwellen en ziekte berokkenen, zijn de zielen der verslagene vijanden.

Van iederen atgestorvene, hetzij man of vrouw, wordt een beeldje van hout vervaardigd, *pemia* geheeten. Deze wijken in vorm evenwel af van de gewone beeldjes in hurkende houding die men elders in den Archipel (Zuidooster- en Zuidwestereilanden, Nieuw Guinea, enz.) voor dat doel vervaardigt. De *pemia*beelden zijn niets anders dan houten maskers van een handvat voorzien.

Bij de mannelijke beelden steekt boven op het hoofd een knopje uit, natuurlijk een zinspeling op den phallus, wat bij de vrouwelijke ontbreekt, doch anders gelijken de *pemia*beelden van beide geslachten volkomen op elkander. Zij worden in afzonderlijke kleine huisjes bewaard, doch bij feesten in de lobo bijeengebracht; er wordt dan aan geofferd.

De dooden worden gekleed als bij het leven, in foēja, de mannen met hunne wapenen en toebehooren, de aanvoerders in

vollen krijgsdos, de vrouwen met hare sieraden aan in een kist gelegd en voorloopig onder afdaken buiten de kampongs nedergezet.

Na verloop van een jaar of langer (hetgeen er van afhangt of de kosten voor het doodenfeest reeds bijeen zijn) worden de kisten weder geopend, de beenderen bij elkander gezocht in kleinere kisten gedaan en dan begraven. Kort na den dood wordt evenwel eerst een gericht over den doode gehouden, waaraan het geheele volk in de lobo deelneemt; iedereen heeft het recht zijn gevoelen te uiten omtrent de vraag, of den overledene al dan niet eene eerlijke begrafenis ten deel mag vallen. Valt dit gericht ongunstig uit, dan wordt het lijk zonder ceremonieel als een dier (zooals het heet) onder den grond gestopt.

Zeer zelden is dit evenwel het geval, hoewel de minste oneerlijkheid daartoe reeds voldoende zou zijn. Niemand mag erven van iemand, wien eene eerlijke begrafenis ontzegd is, en de nagelaten goederen worden vernietigd. Nooit mag evenwel tot de begrafenis worden overgegaan, voordat alle schulden van den overledene zijn voldaan.

De alifoeroe van Posso zijn, behoudens enkele individueele uitzonderingen, lang zoo robust en fors niet gebouwd als die van Seram en Halmabeira.

De kleeding van mannen en vrouwen is al bijzonder eenvoudig en bestaat voor de eersten uit een lap geklopte boombast als tijdako en uit een dito lap die als hoofddoek gebezigd wordt. Kunnen kaboesena's eene korte Boegineesche broek en een baadje machtig worden, dan zijn zij op deze schatten niet weinig trotsch. In krijgsdos dragen zij van rotan gevlochten mutsjes met apenhaar overtrokken en bovendien nog met kippeveeren versierd, *songko boti* genaamd en een stuk van het vel van den sapi hoetan (anoa depressicornis) met den staart er aan op hunne posteriores, wat van verre een zonderling gezicht oplevert.

Alleen de voorvechters hebben het recht den koperen helm

met horens versierd te dragen. een gebruik, dat (ben ik wel onderricht) ook in 't rijk van Loewoe bestaat.

Hunne wapenen zijn vooreerst de klewang of koppensneller. goema of soemara geheeten. waarvan het gevest een eigenaardigen vorm. eenigszins gelijkende op een wijdgeopenden kaaimanbek, heeft.

Verder de lans (tobala) met bokkehaar versierd, hetwelk soms rood of zwart is geverwd. Zoowel de lansen, als de greep der klewangs zijn kunstig met bladtin opgelegd. Verder een langwerpige smal houten schild, *paleawo*, kunstig met kleine schelpjes ingelegd en eveneens met rood, zwart of wit bokkehaar versierd.

De vrouwen dragen in huis dikwijls alleen den tijdako. doch zijn zij gekleed dan haadjes en sarongs, eveneens van foeja vervaardigd.

De sarongs zijn van strooken voorzien, zoodat ze meer op rokken gelijken. Ook dragen de vrouwen allen hoofd-doeken van dezelfde stof.

Besnijdenis d. w. z. 't kloven van 't praeputium, is algemeen in zwang en alle jongens ondergaan deze operatie tegen 't tiende jaar. Mutilatie van den penis door een ring achter den glans te leggen en dien te laten vergroeien is alleen in gebruik bij den stam Tobada. Zoo ook is niet bij den stam Tolage, doch bij de stammen Tonapo, Tobada, Tokolabi en Tofebatoe, het gebruik in zwang de vrouwen de pijnlijke kunstbewerking te doen ondergaan van alle snijtanden van onder- en bovenkaak, na 't tandvleesch te hebben opengesneden, uit te breken. ten einde eene herhaling te voorkomen van 't atbjten van den penis, waaraan zich eens eene vrouw in liefdesvervoering moet hebben schuldig gemaakt.

De huwelijken hebben er zonder veel omslag plaats. Op verschil in stand wordt echter ook hier streng gelet. De vrouw volgt den man als de bruidschat geheel is betaald en treedt daardoor uit den stand, terwijl in 't andere geval de man dienstplichtig blijft aan de ouders der vrouw.

Veelwijverij is geoorloofd, doch komt zelden voor, en alleen de hoofden veroorloven zich meerdere vrouwen te nemen. Ook de vrouwelijke kaboesena's hebben wel eens 2 of meer mannen.

Echtscheiding is ook geoorloofd. Ligt de schuld bij de vrouw, dan moet door hare familie de bruidschat worden ternghbetaald. De meeste huwelijken worden gesloten na de oogstfeesten, waarbij de beide sexen in de lobo met elkander in aanraking komen en liefdesverklaringen toezingen.

III. MIDDELEN VAN BESTAAN.

't Voornaamste middel van bestaan is ook hier de landbouw, doch ook hier bestaat er geen sawahcultuur, maar alleen rijstbouw op drooge velden, die evenwel op zeer groote schaal gedreven wordt. Zelfs bij de nog primitieve wijze van groundbewerking (ploeg en egge zijn onbekend) is een 120 voudige oogst zeer gewoon.

Miloe wordt eveneens aangeplant, doch hoofdzakelijk voor varkensvoeder gebezigd, of bij wijze van versnapering gegeten. Hoewel sagoe aan de stranden ook gevonden wordt er wordt hiervan evenmin als in 't naburige Saoesoe gebruik gemaakt. Rijst maakt overal het hoofdvoedsel uit.

Sagoeweer wordt veel bereid en gedronken, andere sterke dranken vinden er evenwel nog geen aftrek.

Karibouwen en varkens zijn er in grooten overvloed, en hun vleesch wordt veel door de bevolking genuttigd.

Nog niet lang geleden kon men voor een stuk ongebleekt katoen ter waarde van f 2 50 te Posso een karibouw van bijzondere grootte koopen. Meer vraag heeft echter in den laatsten tijd de waarde dezer dieren zeer doen stijgen en er wordt nu wel f 20 per stuk gevraagd. Vooral lieden van Todjo komen die dieren hier inruilen.

De prijs der paarden werd mij opgegeven te zijn 4 stukken ongebleekt katoen of 10 gulden. Het ras is evenwel klein en slecht.

Van de zeevisscherij wordt geen werk gemaakt.

Alleen wordt druk in 't meer gevischt, hetzij met kleine werpnetten, hetzij door gebruik te maken van den bedwelmenden wortel of de bast van *milletia sericea*.

Als tak van industrie moet in de eerste plaats genoemd worden de zoutbereiding, die aan de stranden hier geheel op dezelfde wijze plaats vindt als in het rijkje Saoesoe. Aangezien wij de bewerking evenwel bij de behandeling van dat rijkje uitvoerig beschrijven, zoo behoeft zulks thans hier niet te geschieden.

In het smeden van wapenen, lanspunten en klewangs zijn de alfoeren van Posso zeer bedreven, en hunne wapenen hebben eene zekere vermaardheid in de geheele Tominibocht.

De grondstof wordt, zooals boven reeds is aangestipt, in den vorm van ijzerglans en bruinijzersteen, in groote hoeveelheid aan 't meer gevonden. Toch schijnt de kunst, om de ijzerertsen te verwerken, slechts aan enkele bepaalde families bekend te zijn.

Voor zoover kon worden nagegaan, worden de ertsen aan stukken gestooten ter grootte van een kippenei, waarna men die stukken verwijdert, welke op het oog veel vreemde stoffen en weinig ijzererts bevatten. Zij worden daarna op hoopen geroost, waardoor reeds schadelijke bestanddeelen als zwavel en arsenik ontwijken. Daarna worden ze onder rijkelijken toevoer van lucht, die door primitieve, doch praktische blaasbalgen toestroomt, boven houtvuren uitgesmolten. Om de koolstof aan het ijzer te onttrekken, wordt eene methode gevolgd, die met het verouderde „frisschen” overeenkomt, en het zoodoende tot smeedijzer omgezet.

Steeds worden de hardste houtsoorten als ijzerhout en ebbenhout voor brandstof bij de ijzerbereiding gebezigd. 't Is verwonderlijk, hoe deze lieden, alleen door de ondervinding geleid, zonder hoogovens of andere middelen, die de wetenschap aan de hand doet, nog zulke waarlijk goede wapenen weten te vervaardigen.

Een andere tak van nijverheid, die op groote schaal ge-

dreven wordt, is de bereiding van geklopte boombast of foeja. De boom, waarvan deze stof verkregen wordt, is de *Broussonetia papyrifera* (Miq. 1² 280) eene *Artocarpeae* soort. De Alifoer noemt hem *oemajo*. Men ontdoet jonge stammen of takken van de schors en bereidt de vezelstof van de daarbinnen liggende bast.

Nadat deze bast eenige dagen in water geweekt is, wordt zij op een stuk hard hout gelegd en dan met steenen en hamertjes altdoor geklopt, hetgeen door de vrouwen steeds buiten de kampong geschiedt. Deze hamertjes, *ikeh* geheeten, bestaan uit een vierkant stuk hards steen, waarin groeven zijn gemaakt, en die omsloten wordt door een band van rotan, door de veerkracht waarvan de hamer een goeden slag verkrijgt. Zij hebben nu verschillende van deze hamertjes met meer of minder fijne groeven, die opvolgend worden gebruikt, totdat eindelijk de bast zoo dun en fijn geworden is als chineesch papier. In de taal der alfoeren wordt deze stof *inodo* genoemd. Niettegenstaande de stukken bast, die gebezigd worden, niet groot zijn, weten zij toch aan de lappen foeja eene groote oppervlakte te geven door telkens de uiteinden aaneen te kloppen. Later wordt de bereide foeja nog met een penseel van bamboe beschilderd en is dan voor het gebruik gereed. 't Schijnt dezelfde stof te zijn als het tapa van Polynesië, hoewel het daar eenigszins ruwer bereid wordt.

Aan de inzameling van boschprodukten wordt nog weinig gedaan; de rotan, die er gevonden wordt, is van zeer inferieure kwaliteit.

Was wordt tot eene hoeveelheid van 120 pikols 's jaars uitgevoerd.

Zwarte suiker wordt veel uit sagoeweer bereid, doch alleen voor eigen gebruik bestemd.

IV. INRICHTING VAN HET BESTUUR.

De groote altoersche stam Tolage, die het landschap Posso

bewoont, is weder in verscheidene onderdeelen of families te splitsen, welke bestuurd worden door hoofden, *kaboesena* geheeten.

Deze *kaboesena's* hebben allen verscheidene kampongs onder zich. Tot voor weinige jaren oefende zekere *kaboesena* genaamd Taroa, over al de anderen suprematie uit. Hij stierf ongeveer 6 jaren geleden, doch zorgde bij zijn leven, dat alle andere stamhoofden aan hem door aanhuwelijking verwant raakten, of hij wist zijne bloedverwanten door de verschillende familiën tot hoofd te doen verkiezen, zoodat nu alle *kaboesena* min of meer aan hem verwant zijn. Zekere Garoeda, een neef van *kaboesena* Taroa, is hem opgevolgd en voert bestuur over de kampongs Tabongan, Saiwose, Tomasa, Makoepa en Toragi I. Deze zijn de meest noordelijk gelegen kampongs. Van het vroeger aan het strand gelegene Loemboegian en van Pototroë, dat de residentie was van *kaboesena* Taroa, is niets meer over. deze dorpen zijn door de Tonapoers verwoest en gedeeltelijk uitgemoord.

Garoeda zelf houdt zich meest te Tabongan en te Saiwose op, terwijl zijne moeder Karebo (eene zuster van wijlen Taroa) in de kampongs Tomasa, Makoepa en Toragi toezicht houdt.

Meer oostwaarts en niet aan de rivier is het gebied van *kaboesena* Bengka (een neef van Garoeda) gelegen, bestaande uit de kampongs Bomba, Peloeboe, Tandoabiaga, Tamoenggoe, Langadopi, Saladjaja, Petilotodjo, Kasimoendjoe, Bembodja, Wana, Seromboe, Pembajoetoe, Wawongtolo en Pakanbohoenga.

Aan 't gebied van Bengka grenst westwaarts dat van *kaboesena* Oelek. hetwelk bestaat uit de kampongs Teoemba, Bagoë, Lianggi, Pa'alinga'a, Lebano en Kandoedoe.

Zuidelijker dan het bovengenoemde Tomasa liggen de kampongs Tobanggo, Taliboi, Langinetoa, Mangojoh, Pendekboelawa, Kawadi en Nalinggoelangi, waarover *kaboesena* Boengesawah gezag uitoefent.

Een andere broeder van Garoeda, genaamd *kaboesena* Ta-moenkoendjoe, voert bestuur over de nog hooger de rivier op

gelegen kampongs Bowaloe, Bandoa, Towinggoe, Lepati, Karadjo, Taboloe, Peladija en Toragi II.

Nog zuidelijker liggen de kampongs Poka, Batoenantjoe, Boembilo en Tanono, waarover kaboesena Teindeh gezag voert.

Het dichtst aan het meer d. w. z. aan de noordoostzijde ervan, zijn gelegen de kampongs van kaboesena Telaiaga genaamd Pomboela, Kaloekoe, Djora en Tinoë.

Over 't algemeen heerscht er evenwel uiterst weinig stabiliteit in de namen der verschillende kampongs en veranderen de verschillende familiën onophoudelijk van woonplaats.

Herhaaldelijk komt het voor, dat van kampongs, die eenige aren geleden bestonden, thans niets meer te vinden is en er sedert weder nieuwe zijn bijgekomen. Het uitbreken van ziekte, de wisselbouw en vijandelijke overvallen en stroopochten zijn de voornaamste oorzaken van dit heen en wederrekken der bevolking.

In het VII Deel, No. 5, van het Tijdschrift van het Aardrijkskundig Genootschap, Januari 1834, worden o. a. op blz. 153 en 154 geheel andere namen opgegeven, waarvan ik er slechts enkelen en dan nog zeer verbasterd heb kunnen terugvinden.

De kaboesena's, die hunne betrekking in den regel bij erfopvolging bekleeden, terwijl ook vrouwen tot deze waardigheid kunnen geroepen worden, hebben evenwel geen onbepaalde macht, daar alle publieke aangelegenheden coram populo in het raadhuys besproken worden, en dan ook de oudsten der vrije huisgezinnen, *tomadago* geheeten, mede beraadslagen. ¹⁾

In het gebied van iederen kaboesena zijn een of meer oude vrouwen, die nooit gehuwd mogen geweest zijn, en die als wichelaarsters dienst doen.

Aan voortekenen toch wordt evenveel gewicht gehecht,

¹⁾ De verdeeling der standen door den heer RIEDEL gemaakt is minder juist. Onder *ingtoi* worden verstaan de oudsten der erflaven of *batoca*, die natuurlijk niets in te brengen hebben. Het volk, de gewone vrije lieden, worden met den naam *taoesando* aangeduid, van wie de oudsten *tomadago* heeten.

als aan de divinatie (*auguria* en *extispicia*) in 't oude *Rome*. Bij ophanden zijnde sneltochten en ook bij 't regelen van de tijden van planten en oogsten, raadplegen zij de vlucht of het geschreeuw der vogels, de lever en het hart van geslachte varkens en kippen enz.

Zoo ook wordt haar hulp bij ziekten als medium ingeroepen en wordt dan door „shamanisme” de aard der ziekte bepaald en het geneesmiddel opgespoord. Deze vrouwen, *tadoenja* geheeten, worden evenals de *kaboesena* door de bevolking onderhouden d. w. z. dat hare padivelden door de bevolking bewerkt worden en zij bovendien op onbepaalde tijden van hen, die hare hulp noodig hebben, geschenken ontvangen in *padi*, *djagong*, kippen, klappers, enz.

De *kaboesena*'s hebben recht op één dag arbeid 's jaars van ieder werkbaar man voor de bewerking hunner tuinen en genieten 50 bos (*sentjoë*) ¹⁾ *padi* van ieder huisgezin en overigens 1/10 van de geogste veldvruchten *djagong*, klappers enz. en van het bereide zout, geklopte boomschors, *foeja*, zooveel als noodig, en 1/4 gedeelte van ieder geslacht varken.

In den krijg spelen de voorrechters of *tadoelako*, die uit de dappersten gekozen worden, de groote rol. Die reeds de meeste koppen heeft gesneld komt voor deze betrekking in aanmerking. Zij alleen hebben het recht koperen helmen van horens voorzien op het hoofd te dragen.

V. INRICHTING VAN HET RECHTSWEZEN.

De rechtspraak berust geheel en al in handen van de *koebesena*'s en de hoofden der vrije huisgezinnen, *tomadago* geheeten. Deze spreken evenwel geen recht naar hunne eigen inzichten, doch zijn bij ieder voorkomend geval aan de regelen gebonden, die de oude volksgebruiken voorschrijven.

Geschreven wetten, zooals de *oendang-oendang* in Maleische landen of bepaalde wetboeken, zooals het Handels- en Scheepswetboek der *Wadjoreezen*, bestaan evenwel niet en dit kan

¹⁾ 30 *sentjoë* = 1 pikol.

bij een volk, dat geen eigen letterschrift bezit, ook geen verwondering baren. Alles berust op traditie en wat als adat van vader op zoon overgaat.

In criminalibus gelden in hoofdzaak de volgende regelen, bijna allen op compensatie van het misdrijf gebaseerd.

Moord of doodslag van een stamgenoot wordt gestraft door bloedwraak op den dader of een zijner familieleden. Sluipmoord op leden van een anderen stam, gepaard met koppennellen, wordt evenwel als een verdienstelijk werk beschouwd, dat in enkele gevallen, zooals bij den dood van hoofden, bepaaldelijk door de oude adat wordt voorgescreven.

De doodslag van een slaaf door den eigenaar is geoorloofd: doodt men dien van een ander, dan moet men er twee voor in de plaats geven.

Verwonding wordt met boete gestraft, die uit eenige perkara's (zooals het heet) bestaat. Men spreekt hier van eene boete van 2, 3, 5 of 7 perkara's. Primitief schijnen de boeten uit 2, 3, 5 of 7 karbouwen bestaan te hebben, doch later is het gebruik in zwang gekomen, om slechts een karbouw te betalen en voor iederen karbouw, iets anders in de plaats te geven bijv: een sarong, een hoofddoek, een linnen broek, een chitsen baadje of iets dergelijks.

Alleen bij overspel, waarop bij gelijken stand der overspelers een boete van 7 perkara's is gesteld, moeten steeds twee stuks karbouwen onder de goederen worden aangetroffen.

Een slaaf, die overspel bedrijft met eene vrouw uit den stand der kaboesena wordt evenwel onvoorwaardelijk gedood.

Bij diefstal geldt als regel, dat de waarde van 't gestolene moet worden vergoed en bovendien boete moet worden betaald, ten minste als de dader 't feit bekent. Bij ontkenenis moet de dader, als de zaak toch bewezen wordt, twee maal de waarde van 't gestolene vergoeden. Het ontvreemden van wapenen wordt als de zwaarste diefstal aangemerkt, dan volgt veediefstal. Beide misdrijven worden bij ontdekking op heeterdaad wel eens met den dood geboet. In 't alge-

meen komt diefstal zeer zelden voor, ja is bijna onbekend, en er heerscht groote veiligheid wat de goederen betreft.

Zelfs als een alfoer eene verloren zaak vindt, rust hij niet voor hij 't voorwerp aan den rechtmatigen eigenaar heeft terug bezorgd.

Het toevoegen van scheldwoorden of beleedigende uitdrukkingen wordt als moord gestraft; de wetten zijn dus op dit stuk zeer streng.

Ook hier zijn bij ontkenenis ordaliën in zwang, vooral het ook elders gebruikelijke duiken. Twee lange palen worden in den bodem van het meer gestoken, en langs deze palen duiken partijen onder. Wie het langst onder blijft, wint zijne zaak.

Cok in criminalibus kan men van partijen spreken, daar de beleedigde persoon steeds partij in 't geding is. Onze opvatting, dat 't openbaar ministerie aanklager is, en de beleedigde partij eerste getuige in de zaak wordt, is een begrip, dat geheel en al indruischt tegen 't rechtsgevoel van bijna alle Indische volken en wat dan ook bij de alifoeroe van Posso nog geen ingang gevonden heeft.

Op tovenaars, hier *topeolo* genaamd, wordt hetzelfde godsgericht toegepast als wij in de nota omtrent Todjo beschreven hebben.

Overspelers moeten zich bij ontkenenis eveneens aan een ordalium onderwerpen. Zij worden met een smal schild gewapend en dan wordt een bepaald aantal pieken van bamboe naar hen geworpen. Gelukt het hun deze pieken met het schild af te weren, zonder dat zij gekwetst raken, dan is hun onschuld bewezen.

Tot zoover mijne inlichtingen wat de crimineele rechtspraak betreft.

Wat het civiele recht aangaat zijn mijne informatiën minder volledig.

Op den voorgrond kan evenwel gesteld worden, dat onder eene bevolking, die nog geheel in hare kindsheid is, die nog bijna geen handel met daaruit voortvloeiende trans-

actiën kent en waar iedereen als het ware zelf zorgt voor en vervaardigt wat hij noodig heeft, ook zeer weinig civiele kwestieën zullen voorkomen.

En dit is dan ook feitelijk het geval bij de alifoeroe van Posso.

Wat nog wel eens voorkomt, is dat zij zich in schulden steken, hetzij om de bruidschat bij huwelijk te kunnen betalen, hetzij om de gelden bijeen te brengen, die noodig zijn tot het vieren van doodenfeesten.

In verband hiermede heerscht ook hier het pandelingstelsel d. w. z. dat de schuldenaar, als hij binnen den bepaalden tijd de schuld niet kan afdoen, met zijn lijf borg blijft voor de aangegane schuld.

VI. HISTORISCH OVERZICHT.

Bij de bevolking zelve is omtrent de geschiedenis van dit landschap al zeer weinig bekend. Alles bepaalt zich tot duistere legenden, hoe bijv. gedurende den strijd tusschen den goeden en boozen geest, waardoor de aarde schudde en beelde het meer van Posso zou zijn ontstaan, een sage, die mede op den vulkanischen oorsprong van dien waterplas wijst. Verder zijn mythische verhalen in omloop omtrent den oorsprong der bewoners, die deels uit rotansoorten, deels uit dieren, zouden zijn ontstaan, verhalen, die voor de wetenschap alleen belangrijk zijn, omdat zij de algemeenheid van 't geloof aan dergelijke afstamming nader bevestigen, daar men het bijna bij alle primitieve volken terugvindt.

Zooals in de toelichtende nota omtrent Todjo is medegedeeld, vermelden de kronijken van het rijk van Gorontalo, dat in de 14de eeuw eene vorstin van Limbotto de landstreek van af Tandjong Api tot Saoesoe zou hebben onderworpen. Volgens dit bericht zou dus ook Posso tot de onderworpen landstreek hebben behoord. Feitelijk heeft deze verovering zich evenwel slechts bepaald tot het brandschatten van die enkele niets beteekenende geluchten of tijdelijke vestingen voor de

zoutbereiding, die aan het zeestrand gelegen zijn. In de binnenlanden waagde zich niemand.

Zoo ook hadden de zoogenaamde veroveringen in later tijd, waarop het rijk van Parigi zich zooveel laat voorstaan, zoo zelfs dat dit rijkje wel eens beweerd heeft, dat het zich oostwaarts zou uitstrekken tot Malee (de westelijke grens van Todjo) in werkelijkheid weinig te beteekenen.

Wel is waar rustte Parigi herhaaldelijk strooptochten uit naar het landschap Posso en brandschatte dan de aan het strand gelegen gebuchten, doch tot eene volkomen onderwerping van de in het binnenland wonende altoersche stammen is het nooit gekomen, en Parigi kan er zich evenmin als Limbotto op beroemen deze vrijheid lievende volkeren inderdaad ten onder te hebben gebracht.

De laatste poging daartoe vond plaats in 1868, toen Parigi zich, evenwel met even weinig succes als vroeger, trachtte te mengen in den strijd, die ontbrand was tusschen eenige altoersche stammen rond het meer van Posso.

Ook het rijk van Loewoe heeft in den loop der tijden herhaaldelijk getracht, stunnende op onderlinge stamverwantschap, de altoeroe van Posso ten onder te brengen of zich met de huishoudelijke belangen van dit landschap te bemoeiën, doch ook deze veroveringsplannen hebben steeds schipbreuk geleden op den hardnekkigen vrijheidszin dezer bergvolken.

De O. I. compagnie, noch later 't Nederlandsch-Indisch Gouvenement, heeft zich ooit met de aangelegenheden van dit landschap ingelaten, grootendeels, omdat de altoeren van Posso (over één kam geschoren met de andere oorlogzuchtige stammen, die aan de west- en zuidzijde van het meer wonen, Tokolabi, Tonapo, Tobada, enz.) in den regel als woeste en wreede koppensnellers werden afgeschilderd, en men zich dus niet in 't binnenland waagde.

Zoover bekend is, heeft alleen in vroegere jaren JHR. J. C. W. D. A. VAN DER WIJCK, gewezen Resident van Menado, toenmaals nog ambtenaar ter beschikking, ik meen in 1864, tot het meer weten door te dringen. Daardoor werd bewezen

dat een dergelijke tocht, uit een oogpunt van persoonlijk gevaar, betrekkelijk weinig te beteekenen heeft, en men den Tolage stam, die Posso bewoont, veeleer als vredelievend en goedaardig dan als ruw en woest moet afschilderen. Ten minste genoemden ambtenaar geschiedde niet het minste leed, en hij kon veilig overal gaan, waar hij wilde.

Alleen waren aan deze reis groote lichamelijke vermoeienissen en ontberingen verbonden. Zeer te bejammeren is het evenwel, dat van dien tocht niets is opgeteekend of althans de aantekeningen daaromtrent verloren zijn geraakt, zoodat deze ontdekkingsexpeditie voor de wetenschap geen nut heeft opgeleverd.

SAOESOE

I. GRONDGEBIED EN GEOGRAPHISCHE BESCHRIJVING.

Het kleinste rijkje in de Tominiboekt is ongetwijfeld dat van Saoesoe. Het is gelegen in het zuidwestelijkste gedeelte van de bocht van Tomini tusschen Parigi en Posso en heeft een geringe kustlengte, die niet veel meer dan 3 à 4 geographische mijlen bedragen zal.

Ten noorden wordt de kustlijn begrenst door een strook strand, aangeduid met den naam van Patei Kokowo, even bezuiden den hoek van Pandeisa, niet ver verwijderd van Tobinoto, de laatste en zuidelijkste kampong van het eigenlijke rijk van Parigi.

Ten zuiden strekt het rijkje zich uit tot den hoek Batoe Mainko.

Ten oosten wordt het door de zee bepaald, terwijl de kam der hooge bergen van centraal Celebes in 't westen de grens uitmaakt.

Langs de kust is eene breede grens grootendeels vlak land, slechts hier en daar min of meer heuvelachtig. Ongetwijfeld is Saoesoe het laagste gedeelte der Tominiboekt.

He wordt doorsneden door verscheidene riviertjes, waarvan de noordelijkste, die bij den hoek van Saoesoe in zee valt, vrij breed en bij hoog water bevaarbaar is, terwijl eene andere, iets minder breed, zich een weinig zuidelijker in zee ontlast. De stranden zijn over 't algemeen vrij moerassig en dicht met sagoe bezet.

Hoogst zelden vindt men in rapporten van reizen in de Tominiboekt den naam van Saoesoe vermeld, en is dit wel

het geval, dan toch ook niet meer dan de bloote vermelding van den naam, zonder eenige geographische, ethnographische of statistische bijzonderheid. Misschien is de reden hiervan te zoeken in het feit, dat Saoesoe voor stoomschepen zeer moeilijk, voor zeilschepen bijna niet te naderen is. Twee à drie Engelsche mijlen uit den wal ligt namelijk eene dichte rij koraalriffen, zoodat men eene geul moet volgen tusschen deze riffen en de ondiepte van den wal, hetgeen alleen met een zeer goeden loods mogelijk is. Toch levert Saoesoe goede ankerplaatsen op. Vooreerst kan men achter den hoek van Saoesoe in den westmoesson veilig liggen, en bovendien is er eene kleine baai, die van Tamboe, waar men zoowel in den oost- als in den westmoesson op geringen afstand van den wal in 18 vadem ankeren kan.

Deze baai is ongetwijfeld de beste van de geheele Tomi-nibocht.

De tirade voorkomende in het Koloniaal verslag van 1879 (reisrapport van den kontroleur DERX) „van hier (Parigi) werd door gestoomd naar Poso, omdat het tusschenliggende Saoesoe geen geschikte ankerplaats aanbood”, mist dus allen grond.

Er zijn slechts zeer weinig eigenlijke kampongs in het rijk van Saoesoe en geen enkele ligt aan het strand. Wel vindt men aan de stranden kleine tijdelijke vestigingen voor de zouthbereiding uit 2 à 3 huizen bestaande, waarvan Tamboe, Popali en Tambarana Mawaoe de voornaamste zijn, doch de eigenlijke kampongs liggen allen meer binnenlands.

De residentie is tegenwoordig Watoenondjoe, gelegen 3 palen landwaarts, noordwest van de zoo even genoemde baai van Tamboe. De plaats bestaat uit 30 huizen en even zoo-vele rijtschuren.

De tweede hoofdkampong is Malamsampoea, gelegen ongeveer een paal van de monding der Saoesoerivier met ongeveer 20 huizen en rijtschuren.

De derde plaats van eenige beteekenis is Tambarana, me-

de binnenlands gelegen, een paar palen westwaarts van het zoo even genoemde gebuchtje Tambarana Mawaoe, dat aan het strand gelegen is. Veel meer dan 15 huizen telt dit plaatsje evenwel niet. Van meer beteekenis is het meest zuidelijk gelegen Mopane, geheel door vreemdelingen', Gorontaleezen, Parigiërs, Todjoërs, doch vooral door Boegineezen, bewoond.

Hoewel het gelegen is op het grondgebied van Saoesoe, staat het geheel onder den invloed van Sigi en laten de hoofden van Saoesoe zich er niet mede in (vide hetgeen onder VI „Historisch overzicht" omtrent den invloed van Sigi staat aangeteekend).

Van vroegere kampongs als Tomatontjoe, dat de woonplaats van den vorigen vorst was, en noordelijker dan Malamsampoea was gelegen, Pejareh en Lokabatoe is niets meer over, en de bevolking heeft zich voornamelijk in de bovengenoemde twee hoofdnegorijen geconcentreerd.

Deze concentratie was in den laatsten tijd noodig, omdat de bevolking beducht is voor invallen van de alfoeren van Tonapo, die zich westwaarts van 't meer van Posso ophouden en beruchte koppensnellers zijn. Meer dan anders bestond er reden om voor hen bevreesd te zijn, omdat, ten gevolge van den dood van een hunner hoofden, ze koppen noodig hadden voor de begrafenis, en te dien einde op alle omliggende stammen loerden.

In December 1888 waren dan ook zoowel Watoenondjoe als Malamsampoea op de gewone in de bocht gebruikelijke wijze versterkt en voorzien van zware houten palisadeeringen, waarin aan de voor- en achterzijde dubbele houten valdeuren zijn aangebracht. Scherp aangepunte bamboe toeë staken overal door de palisadeering heen.

De huizen zijn meestal ruw, van onbekapt hout, hoog op palen gebouwd, geheel naar alfoerschen bouwtrant. De reden, dat aan de huizen in de kampongs zoo weinig zorg besteed wordt, ligt in het feit, dat zij de kampongs meer als plaat-

sen van vereeniging en retraite in tijden van gevaar beschouwen, dan wel als vaste woonplaatsen.

In den regel houden zij zich in hunne tuinhuisjes in de ladangs en tuinen op.

Ook aan deze kan niet te veel zorg besteed worden, omdat zij herhaaldelijk verhuizen moeten, als de grond, in verband met hunne wijze van veldarbeid, weder is uitgeput en een andere plek moet worden opgezocht.

Van aangelegde wegen geen spoor, smalle voetpaden leiden van de kampongs naar het strand.

II. BEVOLKINGSCIJFER.

De bevolking van het rijk Saoesoe wordt gezegd den Mohammedaanschen godsdienst te belijden. Evenwel zijn de heidensche alfoersche gebruiken er nog niet geheel vergeten. Van Mohammedaansch fanatisme is dan ook geen spoor te vinden. Men eet er eenvoudig geen varkensvleesch en is niet weinig trotsch op dit verschil met de omwonende bevolkingen, die met minachting „kafirs” worden genoemd. In geen van de twee genoemde hoofdkampongs is zelfs een moskee of een openbaar bedehuis te vinden. Alfoeren zijn er in 't rijkje Saoesoe niet. De geheele bevolking van dat rijk wordt door de hoofden opgegeven niet veel meer dan 1250 zielen te bedragen, welk cijfer, aldus verkregen is.

Watoenondjoe	30 huizen	90 huisgezinnen	of	450 zielen.
Malamsampoera	25	75	„	365 „
Tambarana	15	45	„	225 „

1050 zielen.

Rekent men nu nog 200 zielen, die in de gehuchten Tamboe, Popali en Tambarana Mawaoe langs het strand verspreid wonen, dan komt men tot bovengenoemd cijfer van 1250 zielen.

Het vroeger genoemde Mopane zal een 400 zielen tellen.

De bevolking van Saoesoe is van een zeer goedaardig en vreedzaam karakter, hetgeen reeds in de zeventiende eeuw

aan PADTBRUGGE bekend was, die in zijne memorie van overgave aantekende: „dat de menschen van Saoesoe van goeden inborst, vreedzaam en eendrachtig waren.”

III. MIDDELEN VAN BESTAAN.

De middelen van bestaan beperken zich hier bijna uitsluitend tot den landbouw, d. w. z. tot den teelt van rijst en djagong.

De grond in deze streken is uiterst vruchtbaar en een 130 — voudige opbrengst van padi en miloe is zeer gewoon.

Ook mislukken de oogsten slechts zelden, zelfs niet bij langdurige droogte, omdat de veelvuldige beekjes, die het land besproeien, genoeg vochtigheid aanbrengen. Slechts hoogst zelden behoeft de bevolking dus, bij gebrek aan andere voedingsmiddelen, haar toevlucht te nemen tot den overvloed van sagoeboomen, die langs de stranden worden gevonden.

De teelt van padi wordt alleen op drooge velden, ladangs, gedreven. Sawah's worden nergens aangelegd. Van andere kultures wordt geen werk gemaakt. Hoewel karbouwen er in groote menigte voorkomen, worden deze er toch niet voor den landbouw gebezigd, en komt de gedachte bij de inlanders niet op, dat deze ook voor ploegvee te gebruiken zijn. Van doelmatige grondbewerking is dan ook geen sprake, en ploeg of egge is onbekend. De grond wordt eenvoudig met zeer primitieve patjols, of liever met stokken van een ijzeren schoen voorzien, omgewoeld, en er verder geen arbeid aan ten koste gelegd.

Is de grond uitgeput, dan wordt geen diepere bewerking of bemesting beproefd, doch eenvoudig een andere plek opgezocht.

Zooals boven gezegd is komen karbouwen, en wel van bijzondere grootte, er in menigte voor, en er zijn meer karbouwen dan menschen in Saoesoe. Overigens bestaat de veestapel er uit paarden en geiten, terwijl runderen er niet

gevonden worden. Hoewel boschprodukten als gomkopal, rotan en was er veelvuldig voorkomen, wordt aan de inzameling niets gedaan of liever wordt dit door de vorstin tegengegaan, uit vrees, en niet geheel zonder grond, dat de landbouw er door verwaarloosd zal worden. Waren er alfoeren in Saoesoe, men zou de inzameling van boschprodukten aan hen overlaten, doch alfoersche stammen zijn er, zooals boven reeds is aangeteekend, in dit rijkje niet.

Vreemde handelaren, Arabieren en Chineezzen, worden angstvallig geweerd, opdat dezen de bevolking niet door 't voorspiegelen van tijdelijke voordeelen zouden verlokken boschprodukten te gaan zoeken. Wel worden andere bochtbewoners, als Parigiërs en Tadjoeërs, er ten handel toegelaten, die er komen, de eersten om er zout te halen, de laatsten om er behalve dit artikel ook karbouwen en padi in te koopen. In ruil worden er dan sarongs aangebracht, te Parigi of te Todjo vervaardigd, want in de kunst van weven zijn de vrouwen van Saoesoe niet ervaren. Bij dezen handel, die geheel en al ruilhandel is, wordt evenwel van de zijde der hoo'den een vaderlijk toezicht uitgeoefend. Er wordt streng opgelet, dat de inlander geen padi of miloe verkoopt, die hij zelf voor de behoefte van zich en zijn gezin of voor bibit voor den volgenden oogst noodig heeft. Alleen het overtollige mag van de hand worden gezet. Wij zouden dit noemen, een willekeurig ingrijpen in de individueele vrijheid van beweging, maar toch mag niet ontkend worden, dat dergelijke maatregelen geheel passen voor den graad van ontwikkeling van een nog geheel onmondig volk, dat niet denkt om den dag van morgen. Hongersnood behoort daardoor in 't rijk van Saoesoe tot de onmogelijkheden.

De voornaamste of liever de eenige tak van nijverheid in Saoesoe is de zoutbereiding, die hier op vrij groote schaal in de reeds genoemde strandgehuchten plaats vindt.

De bereiding geschiedt op de volgende wijze.

In den grond worden vrij diepe langwerpige geulen gegrav-

ven, waarin groote houtvuren worden aangelegd. Onophoudelijk wordt dit brandende hout met zeewater overgoten.

Wanneer het geheel tot asch verteerd is, en de vuren uitgebrand zijn, wordt deze asch wederom met zeewater uitgetrokken, en de aldus verkregen loog, na gefiltreerd te zijn, in lange stokken boomschors of ook wel in bamboe verdampt.

Aldus worden lange half cilindervormige stukken zout verkregen, dat evenwel onzuiver en sterk met kalizouten verontreinigd is.

De inlander schijnt dit zout evenwel bij voorkeur te gebruiken en het is zelfs duurder dan het te Gorontalo in den handel aangeboden meer zuivere zout.

Zeide ik boven reeds dat de vrouwen van Saesoe niet ervaren waren in de kunst van weven, des te meer werk wordt hier gemaakt van de bereiding van foeja, geklopte boomschors, dat dan ook voornamelijk de kleeding der vrouwen uitmaakt.

De mannen dragen in den regel reeds korte broeken naar Boegineesch model, doch de vrouwen behelpen zich naar alfoersche wijze nog bijna geheel met foeja. Zij dragen er breede sarongs van, waarvan zij de uiteinden aaneen weten te kloppen, zoodat geen naad meer te zien is. Zij beschilderen deze sarongs met allerlei fantastische figuren, zoodoende de gebatikte kains nabootsende. De kleuren, thans voornamelijk van elders aangebrachte aniline kleuren, worden er met een penseel van bamboe opgebracht.

Ook dragen zij baadjes van dezelfde stof, eveneens beschilderd met roode of blauwe ringen, eene mutatie van de Europeesche chitsen.

Hun hoofddoeken, die zoowel door mannen als vrouwen gedragen worden, bewerken zij op dezelfde wijze. Zelfs op feestten ziet men vrouwen in foeja gedost.

De baadjes zijn dan met eiwit bewerkt en zoo geglanst, dat de stof van verre er geheel als licht geele zijde uitziet.

Van de vischvangst wordt bijna geen werk gemaakt en hoewel de zee van visch wemelt en deze op de veelvuldige

koraalriffen gemakkelijk zou zijn te vangen, wordt er toch bijna niet gevischt.

Visch maakt dan ook geen bestanddeel van de volksvoeding uit. Karbouwenvleesch is het eenige proteïne houdende voedsel dat gegeten wordt, zoowel versch als tot dendeng bereid.

Zeevaarder is de bewoner van Saoesoe evenmin en hij blijft zich dus steeds in zijn eigen nauwen kring bewegen. Alleen zeer kleine prauwtjes om langs de kust te varen weet hij te vervaardigen.

IV. INRICHTING VAN HET BESTUUR.

Het rijkje Saoesoe wordt bestuurd door eene vorstin Tasa-henta met den titel van Maradikavea. Zij woont in de kampong Watoenondjoe. Haar man genaamd Rampabila, mede van vorstelijke afkomst en een neef van den vorigen Radja, heeft namens haar het eigenlijke bestuur in handen. Hij voert den titel van Radja Matoea en is dus zooveel als Prins Regent. De tweede persoon is de kaboesena, Dolopangi genaamd, een titel die met dien van djoegoegoe of rijksbestierder overeenkomt. Verder is er een Hoekoemi, Bangkeh gheeten, die is te beschouwen als de rijksadvocaat.

Overigens zijn er nog 3 orang toea's of kamponghoofden Iwoetoe, Samarinda en Karemoë.

Wie er zich misschien à priori over verwonderen zooveel waardigheidsbekleeders in zoo'n klein rijkje aan te treffen, bedenke dat het ook in de Gorontalo- rijkjes de gewoonte was er een ongeëvenredigd groot aantal hoofden op na te houden. 't Was er mede gesteld als met het leger in Chili dat meer generaals dan soldaten telt.

Het is evenwel opmerkelijk, dat er in Saoesoe geen eigenlijk gezegde priesters, noch imam noch chatib gevonden worden, wat zeer zeker bewijst dat 't Mohammedanisme er nog niet diep wortel heeft geschoten.

De inkomsten der vorstin bestaan uit 10 bossen ¹⁾ padi

1) 30 bossen staan met een pikol gelijk.

van ieder huisgezin of gehuwd persoon en 5 bossen van iederen volwassen ongehuwden man. Ook van djagong en andere veldvruchten, klappers, enz. moet 1/10 van den oogst aan de vorstin worden afgestaan. Zoo ook van het bereide zout en de vervaardigde foeja. Verder heeft zij het recht hare velden door hare onderhoorigen kosteloos te doen bewerken. Ook aan de mindere hoofden wordt dit recht toegekend. Bij feestelijke gelegenheden ontvangen de hoofden ook hier geschenken in slachtvee, veldvruchten, enz.

V. INRICHTING VAN HET RECHTSWEZEN.

Alle mogelijke geschillen in het rijk van Saoesoe, zoowel eiviele als crimineele, worden beslist door eene rechtbank, bestaande uit den Prins Regent, echtgenoot der vorstin, den kaboesena of rijksbestierder, en den hoekoemi of rijksadvocaat.

Slechts in hoogst enkele gewichtige zaken neemt de vorstin zelve zitting.

Het zal wel geen betoog behoeven, dat men hier geen recht spreekt volgens de praecepten van den Islam, doch dat nog altijd de oude altoersche of polynesische adat aan de rechtspraak ten grondslag ligt.

Het geheele strafrecht is voornamelijk gebaseerd op een compensatiestelsel, waarin bijna alle misdrijven of vergrijpen door boeten kunnen worden goedge maakt.

Zoo vinden wij op overspel een boete gesteld van 200 realen, hetgeen 4 maal de koop prijs der vrouw bedraagt, die anders bij huwelijk betaald moet worden. Deze boete moet opgebracht worden, de helft door den overspeler en de andere helft door de familie van de schuldige vrouw ten voordeele van den beleedigden echtgenoot.

Moord wordt met den dood gestraft, tenzij er eene geldige reden voor bestaat, als wanneer ook eene moordzaak met eene boete van 100 realen kan worden afgedaan.

Zware verwonding wordt naar omstandigheden gestraft, het-

zij met den dood of met boete, hetgeen afhangt van de graviteit der verwonding.

Bij diefstal wordt de dief zonder genade gedood, tenminste wanneer de dief op heeterdaad betrapt wordt en de waarde van 't gestolene eenigzins belangrijk is, terwijl anders tweemaal de waarde als vergoeding wordt opgelegd.

Over 't algemeen komen vergrijpen of misdrijven in Saesoe uiterst zelden voor; diefstal behoort bijna tot de onbekende zaken, misschien meer een gevolg van de goede geaardheid der bevolking, dan wel een uitvloeisel van de draconische straf op dit misdrijf gesteld. Het volk van Saesoe schijnt een uiterst rustig, vreedzaam en patriarchaal bestaan te leiden.

Ook civiele kwestien worden zelden overgebracht, grondgeschillen bijna nooit, daar er grond te over gevonden wordt voor de zoo luttele bevolking, en men elkander bij de bet bouwing van gronden dus niet behoeft te verdringen.

De eenige geschillen, die nog wel eens rijzen, zijn bisbilles over de verdeeling van erfenissen, die dan aan de bealissing der hoofden worden onderworpen, en waarvoor hun 1/10 van het bedrag der erfenis door de erfgenamen wordt uitgekeerd.

Schuldkwestiën worden uitgemaakt door goederen van den schuldenaar in garantie tot pand te geven. Zijn de schulden aanzienlijk en bedragen die meer dan 50 realen (de waarde van een mensch, zooals het hier heet) wat in deze streken reeds een aanzienlijk bedrag vertegenwoordigt, dan geldt ook hier „qui non habet in aere luat in pelle”, en de schuldenaar wordt alsdan de pandeling van den crediteur, tenzij de familie, wat zij evenwel niet verplicht is, voor hem in de bres springt en betaalt.

VI. HISTORISCH OVERZICHT.

Uit een historisch oogpunt is van het rijkje Saesoe al zeer weinig te zeggen, omdat men nooit in historische bronnen den naam vindt genoemd, en zooals ik reeds onder

't hoofd „Grondgebied” mededeelde, ook in officieele stukken er slechts hoogst zelden van gewag gemaakt wordt. Wat de inlanders zelf van vroegere tijden weten is zoo duister en verward, dat er geen verband in te vinden is, en bestaat geheel en al uit sagen en legenden omtrent het ontstaan der eerste bewoners, sagen die wel is waar belangrijk zijn voor de bestudeering van hunne begrippen omtrent animisme en totemisme, doch voor de geschiedenis hoegenaamd geen waarde hebben. Zooals reeds in de nota van toelichting op het met Todjo gesloten contract werd medegedeeld, heeft Saoesoe nooit de suprematie erkend noch van Ternate, noch van een der 'Gorontalorijken, maar is steeds als neutraal terrein aangemerkt. Ook de O. I. compagnie heeft er zich nimmer mede ingelaten, zoodat het in den volsten zin des woords onafhankelijk gebleven is.

Evenmin deden Mandhar, Goa of Boni, die in vroeger of later tijd al de rijkjes in de bocht van Tomini overheerschten, ooit eenigen invloed op Saoesoe gelden. Saoesoe kwam weinig met vreemdelingen in aanraking en zocht steeds in isolement zijn kracht, en als een gevolg hiervan bestaan er dan ook nog oorspronkelijke, aartsvaderlijke toestanden, zooals wij die boven beschreven hebben. Evenwel blijft het een raadsel hoe Saoesoe steeds zijne onafhankelijkheid heeft kunnen handhaven, daar het toch voor de hand lag dat zulk een rijk allicht eene gemakkelijke prooi zou worden voor den een of anderen machtigen nabuur.

Primitief schijnen de bewoners van Saoesoe altoeren van de binnenlanden van Sigi, Palos en Towaëli geweest te zijn, die door den invloed der strandnegorijen aan de Palosbaai in naam den Islam hebben omhelsd, en toen langs den anderen kant van het centraal gebergte zijn afgedaald en zich in Saoesoe gevestigd hebben.

Nog altijd blijkt deze verwantschap met Sigi en Towaëli uit huwelijken door lieden van deze rijkjes onderling gesloten, en zoowel de vorstin als de kaboesena zijn door aanhuwelijking verwant met Towaëli en Sigi.
